

ЗМІСТ

Луняк Євген, Шусть Василь	Український проповідник добра під знаком Сварги, слово на смерть Володимира Куєвди	6
Дандур'янц О.І.	Спогади о Володимирі Куєвді учасника кримської експедиції	10
Куєвда В.Т.	Рефлексія міфолого-гносеологічної парадигми в аксіологічному просторі особистості	13
Бабина Т.Г.	Вплив сучасних світових процесів на кореляцію менталітету і національної культури	17
Бондар С.В.	Поняття «історична пам'ять»: спроба філософсько-методологічного осягнення	21
Грецький О.	Історична національна пам'ять у політичних практиках сучасних держав	25
Дідора М.І., Перун В.Р.	Механізми психологічного впливу регіональних періодичних друкованих видань на історичну пам'ять цільової аудиторії	29
Желєзко Р.А.	Ніжинський козацький полк 1649-1652 рр. та перша криза українського державотворення сер. xvii ст.: призабута реальність	34
Кадирова А.М.	Історична пам'ять в утвердженні національної ідентичності кримських татар (кримців)	38
Касян Л.Г.	Ґене́за митця як мовної особистості	43
Летцев В.М.	В.В.Зеньковський: наукова і суспільна діяльність в Україні	48
Маслюк А.М.	Особливості відображення у свідомості особистості наслідків подій голодоморів	51
Рибалка В.В.	Честь і гідність людини як конституційна основа українського державотворення: психологічні питання	56
Семиліт М.В., Даниленко М.В.	Соціально-психологічний портрет особистості українця	63
Шкурко М., Давиденко Ю.	Благодійність як безпосередня свідома участь у націєтворчому процесі	66
Шусть В.В.	Ціннісно-історичні концепти як мотиватори традиційної системи виховання	69
Яремчук О.В., Ключикова-Цобенко В.О.	Трансляція культурно-історичних смислів в індивідуальному авторському міфі	74
Ярмоленко Л.В.	Потенціал моральної свідомості: історичний вимір	83
Бегеза Л.Є.	Технологія супервізії психологів-початківців професійно-технічних навчальних закладів	88
Бєлінська М.І.	Проблема дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів	92
Борисенко О.	Поява дитини з особливими потребами у звичайній сім'ї	97
Васильєв Я.В.	Цільова спрямованість, інстанції та рівнева структура особистості	101
Васильченко О.М.	Методологія наративної психології в емпіричному дослідженні репродуктивної поведінки особистості	106
Васютинський В.О.	Спільнота як середовище колективного самовизначення	112
Воєводіна О.Я.	Вплив телебачення на прояв агресивності у дітей старшого дошкільного віку	117
Дандур'янц О.І.	Аналіз досліджень комунікації дельфінів	121
Денисюк Л.М.	Особливості, принципи і передумови реалізації психологічної підготовки з розвитку професійних цінностей студентів	125

Доброскок А.	Психологічні механізми розвитку професіоналізму практичного психолога	130
Євченко І.М.	Теоретичний аналіз проблеми самоствердження особистості	135
Зарицька В.В.	Вивчення рівня розвитку самоконтролю і саморегуляції емоцій як елементів емоційного інтелекту студентів в процесі їх фахової підготовки	139
Каліщук С.М.	Освітньо-професійний простір як середовище, що детермінує професійне становлення особистості майбутніх фахівців	144
Карапетрова О.В.	Соціально-психологічна адаптація дітей молодшого шкільного віку в колективі художньої самодіяльності	149
Кирпенко Т.М.	Теоретичний аналіз проблеми дослідження механізмів психологічного захисту підлітків	154
Коваленко Л.А.	Вплив телебачення на процес становлення професійної культури особистості	159
Коваль І.А.	Холістичний підхід до лікування соматичних хворих	163
Козлова О.С.	Сприйняття медіа-повідомлень підлітками як чинник незадоволеності власним тілом	167
Корват Л.В.	Поняття компетенції у сучасній психології	171
Корнієнко І.О.	Поведінкова саморегуляція як умова збереження і підтримання психічного здоров'я особистості	175
Кукулєнко-Лук'янець І.В.	Психологічні особливості жіночого лідерства в системі освіти	180
Лазуренко С.І.	Відновлення інформаційно-енергетичного потенціалу аутогенним тренуванням	185
Лосієвська О.Г.	Концептуальні засади вивчення аутоагресивної поведінки особистості	190
Луняк Євген	Анна Ярославна: деміфологізація образу	195
Макаренко Н.М.	Формування навичок практичного психолога щодо профілактики та корекції адиктивної поведінки підлітків	200
Міляєва В.Р.	Запровадження командних форм роботи у професійну діяльність державних службовців	205
Морозова-Ларіна О.І.	Аналіз особливостей тренінгової роботи з жінками, що страждають на психогенну фригідність	209
Назарук О.М.	Теоретичний аналіз особливостей самоставлення особистості	214
Науменко Н.О.	Особливості дитячо-батьківських та подружніх стосунків у сім'ях де виховуються діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю	219
Олексієнко С.Б.	Окремі аспекти комунікативної підготовки співробітників правоохоронних органів України	222
Панок В.Г.	Роль, місце і специфіка практичної психології в системі психологічної практики	227
Пилипенко Н.М.	Особистісна адаптованість студентів внз до навчально-професійного середовища	231
Пилипчук О.Ю.	Риси особистості як складова професійного образу-я студентів-менеджерів	236
Полудьонна Н.С.	Діагностика рівня розвитку лабільності і когнітивних здібностей як фактор, який сприяє ефективному навчанню та формуванню професійно важливих якостей курсантів ВНЗ МВС України: результати дослідження	242

Полунін О.В.	Динаміка тривалості суб'єктивного теперішнього при фізичному навантаженні	247
Раєвська Я.М.	Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей	253
Скребець В.О.	Методологічні проблеми онкологічної психології – визначення ключових понять	259
Спринчук С.В.	Обґрунтування системи професійно-психологічного відбору кандидатів до участі в міжнародній миротворчій діяльності	264
Субота М.В.	Психологічні дослідження ціннісних орієнтацій в галузі музичного мистецтва	268
Тітова Н.А.	Профілактика як основний напрям протидії злочинності серед неповнолітніх	273
Турбан В.В.	Феноменологія розуму: етичні вчення Нового часу	278
Федченко М.О.	Вольова регуляція як механізм досягнення особистісної свободи	285
Фокіна В.І.	Архетипні основи історичної спадкоємності	289
Хижняк О.А.	Психологія особистісного становлення майбутнього офіцера у взаємодії наставників та майбутніх офіцерів	294
Ходаківська О.М.	Психологічний вплив стресу на вагітність жінки і на взаємостосунки молодого подружжя	298
Чорна О.М.	Психолого-педагогічні особливості розвитку фантазії молодших школярів вербальними засобами	303
Шавиро Г.С.	Теоретичні засади дослідження проблеми цінностей	310
Штих І.І.	Теоретичний аналіз проблеми психічних станів	314
Юрченко В.М.	Стани базової свідомості людини	319
Юсіфова А.А.	Психологічні особливості музиканта-професіонала	324
Грановська О.Я.	Психологічна природа самотності: причини, види, типи та специфіка проявів	328
Козюк Б.А.	Вплив соціальної обдарованості курсантів внутрішніх військ МВС України на успішність професійної діяльності	333
Назаренко І.Є.	Емоційно-ціннісне ставлення до життя у майбутніх соціологів	337
Петрус М.І.	Вплив ЗМІ на самосвідомість лікарів-терапевтів	341
Флярковська О.В.	Рух особистості по життєвому світу	346
Шаумян О.Г.	Розуміння сутності соціальних норм, що впливають на менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень	351

застосуванням методів математичної статистики. Статистичний аналіз здійснювався за декількома напрямками: попередня обробка статистичних даних, багатовимірний регресійний аналіз, аналіз багатовимірних сукупностей. Проведений статистичний аналіз свідчить про високу вірогідність доведення висунутої в дослідженні гіпотези щодо соціально-психологічної адаптації дітей у колективі художньої самодіяльності.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология: группа в социальной психологии / Галина Михайловна Андреева – М., 1998. – 308 с.
2. Балл. Г.О Психология в радиогуманистической перспективе: Избранные работы / Г.О. Балл – К. : Изд-во Основа, 2006. – С. 218 – 228.
3. Боришевский М.И. Саморегуляция поведения школьников / М.И. Боришевский // Сов. педагогика — М., – 1991. – № 3 – С. 32–34.
4. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / С.Ю. Головин – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
5. Каргин А.С. Самодетельное художественное творчество: История. Теория. Практика: уч. пособ / А.С Каргин – Высшая школа, 1988. – 271с.
6. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии / А.В. Петровский // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 15–19.
7. Сущенко Т.І. Творча спрямованість позашкільного педагогічного процесу/ Т.І. Сущенко : зб. наук праць ЗОІУВ. – 1995. – № 4. – С 121–126.

УДК 155.923

Т. М. Кирпенко,

співробітник лабораторії історії психології ім.В.А.Роменця
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПІДЛІТКІВ

В статті розглядаються теоретико-методологічні засади вивчення механізмів психологічного захисту підлітків. Аналізуються як зарубіжні так і вітчизняні підходи до розуміння природи механізмів психологічного захисту.

Ключові слова: механізми психологічного захисту (МПЗ), сублимація, регресія, проекція, раціоналізація, заперечення, витіснення, копінг-стратегії, соціальна адаптація, підліток.

В статье рассматриваются теоретико-методологические принципы изучения механизмов психологической защиты подростков. Анализируются как зарубежные, так и отечественные подходы к пониманию природы механизмов психологической защиты.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты (МПЗ), сублимация, регрессия, проекция, рационализация, отрицание, вытеснение, копинг-стратегии, социальная адаптация, подросток.

The article discusses theoretical and methodological principles of studying the mechanisms of psychological defense adolescents. Analyzed both foreign and domestic approaches to understanding the nature of psychological defense mechanisms.

Keywords: mechanisms of psychological defense (MPD), sublimation, regression, projection, rationalization, denial, expelling, coping, social adaptation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку нашого суспільства, а саме, постійна боротьба за виживання, в прямому сенсі слова, втрата будь-яких ідеалів, руйнування системи символів довкілля, занедбання виховної роботи в освітній системі, втрата орієнтирів на культурне коріння – все це дуже негативно впливає на людей. Найбільш вразливою категорією є підлітки, адже період дорослішання сам по собі є складним і суперечливим для особистості, а коли він обтяжений ще й соціальними проблемами, дає ще більше підстав для виникнення внутрішньоособистісних конфліктів, порушення внутрішнього комфорту. У підлітків погіршуються проблеми з адаптацією, з соціальною інтеграцією в суспільство, що призводить до напруження захисних механізмів.

Вперше підліток, як об'єкт у психологічній науці, досліджувався С. Холлом у 1883 році. Згідно його теорії рекапітуляції, підлітковий вік є відтворенням епохи хаосу, що передувала виникненню цивілізації. Антропологічні дослідження М. Мід показують залежність підліткового віку від цивілізації та обрядів ініціації, а Е. Шпрангер та Ш. Бюлер важливе значення приділяли впливу культури на особистість. За Анною Фройд, підлітковий вік є перериванням мирного росту та обов'язковим порушенням рівноваги. Нормою вважається саме дисгармонія психічного розвитку в цьому віці. Таким чином, виникає певна необхідність у пошуку ефективних способів та прийомів подолання негативних для особистості факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. Отже, актуальність дослідження функціонування механізмів психологічного захисту (далі МПЗ) в період подолання кризи дорослішання зумовлена фізіологічними умовами з одного боку, а також соціальними та економічними умовами, потребами виховного процесу, з іншого [5; 8].

Мета статті полягає в з'ясуванні розробленості проблеми дослідження механізмів психологічного захисту підлітків у сучасній вітчизняній та зарубіжній психології.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Категорія психологічного захисту особистості в психологічній науці має тривалу і суперечливу історію накопичення і інтерпретації емпіричного матеріалу і формування теоретичного апарату. Спочатку **психологічний захист** розглядався, як особистісне явище, внутрішньопсихічне, пізніше як явище в міжособистісних та міжгрупових відносинах.

Вперше, як відомо, поняття «психологічний захист» було введено у рамках теорії психоаналізу З.Фрейда у контексті дослідження несвідомого на означення способу нівелювання внутрішнього конфлікту між структурними утвореннями психіки «Воно», «Я», «Над-Я». «Над-Я» (совість, ідеали та норми) стоїть на сторожі здійснення потаємних бажань, тому «Я» знаходиться в стані внутрішньоособистісного конфлікту між «Над-Я» та «Воно». Ця постійна напруга робить людей потенційними невротиками, а можливість підтримувати своє психічне здоров'я залежить саме від механізмів психологічного захисту [3].

Далі захисні механізми були продовжені, інтерпретовані, трансформовані, модернізовані як представниками різних поколінь дослідників і психотерапевтів психоаналітичної орієнтації, так і інших психологічних напрямів – екзистенціальної психології, гуманістичної психології, гештальтпсихології та ін.

Згідно поглядів неофрейдизму (А.Адлер, Е.Берн, Е.Еріксон, П.Лойстер, В.Райх, Г.Саллівен, Е.Фромм, К.Хорні) захист є засобом психосоціальної адаптації, регуляторним механізмом поведінки людини, що зумовлює «стиль життя» людини [2; 3; 5; 8].

Вітчизняною психологією (Ананьєв Б., Божович Л., Мясіщев В., Славина Л., Ташликов В.) у 50-х-70-х рр. ХХ ст. термін «захист» не використовувався, його замінювали поняттям «психологічний бар'єр», «захисна реакція», «змістовий бар'єр», «компенсаторні механізми» та ін.. Пізніше (Аршавський В., Бассін Ф., Зейгарник Б., Мягер В., Налчаджян А., Роттенберг В., Соколова О.) почали досліджувати захист в рамках теорії установки (як реорганізацію системи установок) або в межах теорії діяльності (як тимчасова відмова від діяльності) [2; 5].

Вітчизняні дослідники вважали, що ПЗ є нормальним, щоденно працюючим механізмом людської свідомості. Василюк Ф., Кіршбаум Е., Роттенберг В., Стойков І., Ташликов В. вважають ПЗ непродуктивним, шкідливим засобом вирішення внутрішньо-зовнішнього конфлікту, через обмеження оптимального розвитку особистості. Р. Грановська, Л. Гребеніков, Б. Зейгарник, В. Мягер, О. Романова, О. Соколова поділяють МПЗ на: нормальні, постійно присутні в повсякденному житті; патологічні МПЗ та неадекватні форми адаптації. Л. Гребеніков, О. Романова, О. Соколова вважають МПЗ первинними інтрапсихічними утвореннями, за допомогою яких у дитини стабілізується позитивна Я-концепція та послаблюється емоційний конфлікт [3; 5; 8].

В працях А.Я. Варга, Г.В. Бурменської, М.І. Буянова, В.І. Гарбузова, Е.Г. Ейдеміллера, В.В. Лебединського, О.Т. Соколової, В.В. Століна та В.В. Юстецького розглядається проблема захисту в аспекті її генезису, тобто через призму дитячо-батьківських відносин як фактора соціальної адаптації дитини [8; 9].

Викладення основного матеріалу. Психічний механізм – це структура пов'язаних психічних дій, що призводять до специфічного результату, це більш-менш стійка схема психічних дій. **МПЗ** – це такі схеми психічних дій, що ведуть до того чи іншого ступеня та форми адаптованості особистості, вирішення фруструючої ситуації. Ці механізми ніби оберігають усвідомлення особистістю різного роду негативних емоційних переживань і перцепції, сприяють збереженню психологічного гомеостазу, стабільності, вирішенню внутрішньоособистісних конфліктів і протікають на несвідомому та підсвідомому психологічних рівнях. МПЗ виникають у фруструючих ситуаціях, закріплюються у психіці при повторенні ситуацій, актуалізуються в них та забезпечують адаптацію особистості. Цей процес називають захисним процесом або захисно-адаптивним комплексом. Аналіз результатів роботи МПЗ – це шлях до розкриття структури захисних механізмів та їхніх комплексів [8].

Останнім часом термін «психологічний захист» все більше використовується як в медичній психології, так і в соціальній, віковій, педагогічній, юридичній психології, нейропсихології, педагогіці, а також в науково-популярній літературі.

В основі будь-якого соціально-психологічного механізму лежить специфіка задоволення відповідних потреб. Механізми психологічного захисту (МПЗ) можуть бути поділені на успішні та неуспішні, на примітивні та вищі. Кожний механізм припускає поєднання індивідуальних особливостей, неадекватне задоволення потреб й активний вплив тієї або іншої деструктивної організації. МПЗ розглядають в якості адаптивних психологічних реакцій на виникнення психологічного дискомфорту, з іншого боку – вони створюють певні перепони при роботі з психотравмуючими переживаннями.

Всі захисні механізми володіють двома загальними характеристиками: 1) вони діють на неусвідомленому рівні і тому є засобами самообману і 2) вони спотворюють, заперечують або фальсифікують сприйняття реальності, щоб зробити тривогу менш загрозливою для індивідуума.

В рамках психоаналізу МПЗ розглядаються, як несвідомі засоби «Я» для досягнення компромісу між силами «Воно» та «Над-Я», та зовнішнім середовищем. МПЗ спрямовані на зменшення тривожності через інтрапсихічний конфлікт. Відповідно до більш сучасних поглядів Бреннера (Brenner Ch., 1981), МПЗ є певним аспектом мислення, що відображує зв'язки між «Я» та «Воно». В пізнавальній теорії Гжеголовської (Grzegolowska H., 1981) ці механізми характеризуються зміною значення факторів емоційної загрози, власних рис та цінностей, тобто

для реінтерпретації певних факторів. «Я», при цьому, відбирає та перетворює інформацію відповідно до уявлень про себе та оточуючий світ [5; 8].

МПЗ, за К. Хорні – це **невротичні потреби** (тенденції), це перебільшені потреби в любові та схваленні, в чітких обмеженнях, у владі, в експлуатації інших, в суспільному визнанні, в захопленні собою, в честолюбстві, в самодостатності та незалежності, в бездоганності і неспростовності. Пізніше ці потреби були поділені на три категорії відносно орієнтації у взаєминах з людьми: 1) орієнтація на людей, 2) орієнтація від людей, 3) орієнтація проти людей, відповідно до цього було виділено три типи невротичної особистості, а саме, поступливий, відособлений й агресивний. Здорова зріла людина також використовує всі ці стратегії, проте використовує їх гнучко та змінює відповідно до обставин [8].

Н.Мак-Вільямс поділяла механізми ПЗ по принципу їхньої локалізації на: первинні (між Я та зовнішнім світом) та вторинні або зрілі (для охорони особистості від внутрішньо- та міжсистемних конфліктів). С. Мадді (концепція життєстійкості), визначає термін ПЗ як інтегральну особистісну рису, що відповідає за подолання життєвих труднощів. Тобто, МПЗ – це якість, яка зумовлює здатність особистості до подолання. Концепція Р. Лазауруса, концепція «совладання» розкриває інтрапсихічну адаптацію, захисну поведінку, тобто діяльність, що існує паралельно з МПЗ [5].

Г.С. Салліван (теорія міжособистісних відносин) вважає, що всі людські риси є продуктом соціальної взаємодії, а особистість зовні від міжособистісних відносин не існує. Людина, при цьому, діє на базі **персоніфікацій** – цілісних образів себе та інших людей, що склались в процесі міжособистісного спілкування. Персоніфікації створюються для зниження тривоги, сприяють стереотипізації сприйняття та поведінки. Згідно Г.С. Саллівана, людина – це гомеостатична система, що діє згідно принципу напруження-задоволення, а поведінка – це певний тип перетворення енергії (**динамізм**). Г.С. Салліван виділяв такі динамізми – апатії, агресії, страху та ін., які поєднують індивідуальні зразки поведінки та реагування властиві індивіду. Динамізм системи Его є захисним механізмом та служить зниженню тривоги [9].

На думку Талкота Парсонса, творця сучасного функціоналізму в соціології, соціалізація відбувається за допомогою трьох механізмів: пізнавальних, захисних та механізмів пристосування. **Сублімацію** Т. Парсонс не вважає МПЗ, а більше механізмом пристосування, що призводить до інтерналізації елементів соціального контролю. **Імітацію** (наслідування) та психічну **ідентифікацію** він вважає пізнавальними процесами соціалізації. В соціалізації також беруть участь підкріплення-згасання, гальмування (витіснення) та субституція (заміщення, перенос та переміщення). Слід також відмітити, що люди рідко використовують який-небудь єдиний механізм захисту – зазвичай вони застосовують різні захисні механізми [3].

Бассін Ф.В. вважає механізми психологічного захисту формою реакції свідомості індивіда на психічну травму, завдяки перебудові в системі установок та цінностей [8].

Інший підхід міститься в роботах Б. Д. Карвасарського. Він розглядає психологічний захист як систему адаптивних реакцій особистості, направлену на захисну зміну значущості дезадаптивних компонентів відносин, – когнітивних, емоційних, поведінкових – з метою послаблення їхньої психотравмуючої дії на Я-концепцію. Стійкість, часте використання, ригідність, тісний зв'язок з дезадаптивними стереотипами мислення, переживань і поведінки, включення в систему сил протидії цілям саморозвитку роблять такі захисні механізми шкідливим для розвитку особистості [3].

Ф.Б. Березин вважає МПЗ – інтрапсихічною адаптацією, що призводить до викривлення реальності та уявлень про себе; Л.А.Александрова вважає МПЗ автоматизмами звичного реагування, що виконують захисну функцію у особистості з вираженою напруженістю адаптаційних механізмів [3].

Інколи «психологічний захист» розуміють як фільтр свідомості (наприклад, у працях Т.С. Яценко). В цьому разі «витіснення» зі сфери свідомого в сферу несвідомого дозволяє заповнити «порожнечі», що виникли між змістами, що суперечать уявленню особистості про себе. Приклад: підліток, який потрапив в злочинне угруповання, може бачити в такій поведінці романтичний виклик, який він кидає звичайним людям, що не визнають його «чеснот». В дійсності ж, він лише пригнічує свій страх та очікування кари, в чому ані собі ані іншим зізнатися не хоче. Така поведінка може викликати у нього значну агресію по відношенню до тих, хто цей страх у нього викликає [6].

А.А. Налчаджян (2010) розглядає механізми психологічного захисту в рамках психологічної теорії адаптації та надає цим механізмам великої значущості для процесу соціальної адаптації особистості. Нормальною захисною адаптацією А.А. Налчаджян вважає такі дії особистості, що відбуваються за допомогою механізмів психологічного захисту (агресії, раціоналізації, витіснення, проекції, регресії та ін.) та не призводять до патологізації цих механізмів [4].

А.В. Мудрик (2006) вважає порушення балансу між міжособистісною взаємодією та ефективною соціалізацією причиною виникнення внутрішньоособистісних конфліктів, а отже напруження механізмів психологічного захисту [2].

Т.А. Клімонтова (2005) з групою дослідників проводили дослідження МПЗ у респондентів з різним рівнем інтелекту. Ними було виявлено, що особистості з високим рівнем інтелекту мають більш вузький репертуар МПЗ у порівнянні з особистостями із середнім рівнем інтелекту. Дані психологічної літератури вказують на те, що вузькість репертуару МПЗ пов'язується зі зниженням адаптаційних можливостей особистості. Це узгоджується з даними зарубіжних дослідників про те, що інтелектуали більш емоційно вразливі [3].

Ф.Є. Василюк привертає увагу на протиріччя між цілями захисних механізмів, що спрямовані на прагнення врятувати людину від неузгодженості й амбівалентності почуттів, на запобігання усвідомлення небажаних змістів, на усунення негативних психічних станів тривоги, страху, сорому і т.ін. Він підкреслює, що процес психологічного захисту носить вимушений, в більшості випадків неусвідомлюваний характер [2].

Підлітки пізнають себе, виходячи з відношення до себе друзів, знайомих або, порівнюючи себе з визнаними в групі «еталонами». Саме група однолітків є для підлітка місцем самореалізації та самоутвердження. Деякі несприятливі групові позиції (або ролі) можуть навчити підлітка пристосовуватись до несприятливих умов або, навпаки, можуть спричинити важкі особистісні проблеми.

Для підліткового віку є характерним становлення свого специфічного світогляду. В цей період ще не усвідомлюється в повному обсязі суб'єктивність своїх домагань і об'єктивність своїх можливостей. Потреба в спілкуванні з однолітками виникає у дітей досить рано і в підлітковому віці стає домінуючою потребою, а в разі, якщо спілкування з однолітками обмежене, підлітки переживають підвищену тривожність, страхи. Статеве дозрівання супроводжується також появою страхів, пов'язаних із досягненням зрілості біологічних систем організму.

В цілому підлітковий вік, як завершення дитинства і початку «виростання» з нього, супроводжується бурхливими переживаннями, страхами щодо пошуку свого місця в суспільстві. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво проявляється прагнення до самостійності та властивих дорослим форм поведінки, що супроводжується конфліктами, і на цій основі, можливими тривогою та страхами.

Захисні механізми займають провідне значення в адаптаційних процесах, запобігають дезорганізації діяльності та поведінки суб'єкта, залежать від самооцінки індивіда. Значну роль у формуванні самооцінки відіграють оцінки оточуючих й досягнення індивіда. Соціальне середовище впливає на формування самооцінки особистості, по-перше, як фактор впливу на всі три стрижні самооцінки (відчувати себе потрібним, відчуття власної гідності, відчуття компетентності), на яких вона базується, по-друге, як референтна група, що є джерелом норм оцінювання і самооцінювання особистості. Відкриття себе як неповторно індивідуальної особистості, нерозривно пов'язано з відкриттям соціального світу, у якому ця особистість живе [2; 3].

В підлітковому віці переважають поведінкові стратегії деструктивного характеру через низький рівень різноманітності в поєднанні з неконструктивним характером стратегій. В літературі цей період описаний під різними назвами, які відображують різні боки змін в житті підлітка, а саме: підлітковий, перехідний, пубертатний, отроцтво, негативна фаза віку статевого дозрівання, вік другого перерізування пуповини. В цей період цілісна захисна система підлітка перенапружена, що може призводити до порушення психічної рівноваги аж до нервових зривів.

У підлітків домінують такі види МПЗ як ізоляція та проєкція. Проєкція пов'язана з пошуком власної ідентичності. А.Фройд вназивала типово підлітковими МПЗ аскетизм та індивідуалізм. Згідно сучасних досліджень (О.Н. Андреева, В.Г. Каменська, С.В. Зверева, Т.В. Тулупьева та ін.) найбільш високі профілі ПЗ (за методикою Р.Плутчіка) відмічаються у підлітків 12 років порівняно з іншими віковими відрізками. За гендерними відмінностями рівень ПЗ у дівчат вищий ніж у хлопців, а до 14 років рівень ПЗ знижується у обох статей. Домінуючими МПЗ є ізоляція та проєкція [6].

В підлітковому віці особистість підлітка зазнає кардинальних змін, на передній план висувається проблема пошуку власного Я, пошук ідентичності. МПЗ ізоляція забезпечує при цьому інтеграцію новоутворень всередині Я, а проєкція сприяє внутрішній організації цих новоутворень. Багатьма дослідниками відмічається інтенсивне використання МПЗ саме цією віковою категорією. У підлітків із затримкою статевого дозрівання набір домінуючих МПЗ обмежений, їм властиво домінування механізму заперечення. Для підлітків з нормальним статевим дозріванням властива різноманітність захисних механізмів, а домінуючими є проєкція та ізоляція.

За даними Є.Ф. Рибалко та Т.В.Тулупьевої (1999), є розбіжності між юнаками та дівчатами по вираженості деяких видів МПЗ. У дівчат більше виражений захисний механізм за типом компенсація, реактивне утворення, регресія і проєкція, у хлопців — витіснення та заперечення. Оскільки реактивне утворення – це підміна негативного імпульсу, то можна вважати, що дівчата частіше приховують від самих себе мотив власної поведінки. У хлопців цей вид захисту має найменше значення, тоді як у дівчат на останньому місці як спосіб захисту стоїть витіснення [6].

За даними І.М. Нікольської (2001), яка порівнювала копінг-стратегії хлопців та дівчат у фруструючих ситуаціях, хлопці вдвічі частіше використовують стратегію «борюся, б'юся» та в 1,5 рази частіше стратегію «дражню когось». Це підтверджує, що хлопці схильні до стратегій з проявом

агресії, а дівчата більше використовують стратегії «обнімаю, плачу, сумую». Дівчата потребують емоційної розрядки через жалість до себе [4].

Висновки. Аналіз наукової літератури засвідчив неоднозначність тлумачення самого поняття механізму психологічного захисту. Деякі дослідники під ним розуміють механізм, спрямований на ослаблення інтрапсихічного конфлікту, зумовленого протиріччям між інстинктивними імпульсами несвідомого та інтеріоризованими вимогами зовнішнього середовища (Г.Нюрнберг, А. Фройд, З. Фройд, Б. Фурст). Інші - автоматизований, несвідомий конформізм, спрямований на подолання почуття самотності (Е. Фромм) та реакції «Я» у відповідь на фантазії і бажання, які викликають підвищення нейтральної напруги (С. Фанті) [3; 5; 8; 9; 10; 11].

У психоаналізі методами пізнання механізмів захисту стали: аналіз переносів, опорів, вільних асоціацій шляхом їх інтерпретації (А. Фройд, З. Фройд); аналіз ранніх спогадів (А. Адлер); аналіз поведінки та особистісних рис, уявлень суб'єкта (К. Хорні); аналіз мислення, сприйняття, перебігу думок суб'єкта (Г. Салліван); аналіз не конгруентності між Я-концепцією індивіда та його досвідом (К. Роджерс), аналіз неусвідомлюваної активності людини, як-от: сновидіння, агресивність та сексуальність (С. Фанті) [8].

Механізми психологічного захисту вважаються пасивними (несвідомими), а копінг-стратегії активними (свідомими) адаптаційними механізмами особистості. Поняття «coping» з англійської мови перекладається як подолання. R.S. Lazarus (1966) розумів копінг, як засіб психологічного захисту, що виробляється людиною свідомо, на психотравмуючі події. Потенціал подолання є в кожній людині, його можна та потрібно розвивати. Відповідно до зарубіжних досліджень, знання людини про наявність у неї ресурсів подолання, підвищувало впевненість у можливості впоратись з ситуацією [10].

Процес виникнення тривожності і страху залежить від виховання підростаючого покоління в сім'ї, в соціумі, чинить вплив на специфіку перебігу цього утворення, як в підлітковому так і в юнацькому віці. Важливим фактором виникнення страхів у ці вікові періоди є нестабільна самооцінка. Ціль психологічного захисту в різних концепціях представлена в безлічі варіантів. Частина дослідників вважають, що психологічний захист має позитивні функції, оскільки гарантує безпеку цілісності психіки. Водночас у деяких наукових концептах акцентується на неоднозначності функціонального навантаження психологічного захисту, звідки й суперечливий характер його цілей.

Аналіз теоретичного матеріалу підтверджує важливість діагностико-корекційних процедур щодо нівелювання напруженості механізмів психологічного захисту. Для роботи з МПЗ потрібно зменшити тривожність, укріпити «Я», підняти самооцінку, допомогти усвідомити власні МПЗ та замінити їх на більш адаптивні стратегії опанування травмуючими психіку обставинами. Тобто розкрити, переробити та усвідомити свої МПЗ для того, аби навчитися контролювати їх або взагалі усунути.

В школах побільшало психологів, працюють центри психологічної допомоги, але повноцінної системи психологічної, а тим більше психолого-методичної служби в освіті, яка б опікувалась і здоров'ям дитини, немає. Формування у підлітків самодостатності особистості, дитиноцентристське, гуманне відношення до них – це необхідні умови для зростання здорової та щасливої молоді. Виявлення глибинних детермінант, що руйнують психіку особистості, в подальшому сприяє розвитку самосвідомості, соціального інтелекту, варіативності поведінки, адаптації до соціуму. Необхідно навчати дітей пізнавати, любити себе, розвивати та реалізовувати свій потенціал.

Список використаних джерел

1. Миллер А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я / Миллер А. ; пер. с нем.— М. : Академический Проект, 2001.—144 с.— (Технологии: традиции и инновации).
2. Мудрик А. В. Социализация человека : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Анатолий Викторович Мудрик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.
3. Набиуллина Р. Р., Тухтарова И. В. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом (определение, структура, функции, виды, психотерапевтическая коррекция) : учебное пособие / Набиуллина Р. Р., Тухтарова И. В. – Казань : Изд-во ИП Тухтаров В. Н., 2003. – 101 с. - Режим доступа : www.koob.ru
4. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / Альберт Агабекович Налчаджян. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2010. — 368 с. — (Психологическое образование). – библиогр. 362-368.
5. Никольская И. М., Грановская Р. М. Психологическая защита у детей / Никольская И. М., Грановская Р. М. - СПб. : Речь, 2000. - 501 с.
6. Психология способностей: Современное состояние и перспективы исследований : Материалы научной конференции, посвященной памяти В. Н. Дружинина, ИП РАН, 19–20 сентября 2005 г.— М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005.— 477 с.
7. Розлади поведінки дитячого та підліткового віку. – / пер. з англ. ; за заг. ред. В. Штенголова. – К. : Сфера, 2006. – 540 с. – рос. мовою.
8. Романова Е. С., Гребенников Л. Р. Механизмы психологической защиты: генезис. функционирование. Диагностика / Романова Е. С., Гребенников Л. Р. – Мытищи : Издательство «Талант», 1990. — 144 с. - с ил.

9. Соколова Е. Т. Расщепление образа телесного Я в структуре пограничной личности у лиц с пищевыми аддикциями / Е. Т. Соколова // Клиническая психология / Сост. и общая редакция М. В. Тарабриной. – СПб. : Питер, 2000. – 352 с.
10. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal and Coping. – N. Y., 1984. – 218 p.
11. Plutchik R., Conte H. R. Circumflex Models of Personality and Emotions / Edited by R. Plutchik and H. R. Conte. – N.Y., 1997. – 484 p.

УДК 37.015.3-372.461

Л.А. Коваленко,
пошукувач кафедри практичної психології
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету ім. акад. С Дем'янчука

ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються основні психологічні особливості та механізми впливу медіа середовища, зокрема телебачення, на формування та розвиток загальної та професійної культури особистості. Розглядається питання використання потенціалу телебачення у розв'язанні задач культурного та освітнього характеру.

Ключові слова: психологія медіакультури, телевізійний простір, інформаційна компетентність, основні функції.

В статье раскрываются основные психологические особенности и механизмы воздействия медиа среды, в частности телевидения, на формирование и развитие общей и профессиональной культуры личности. Рассматривается вопрос использования потенциала телевидения в решении задач культурного и образовательного характера.

Ключевые слова: психология медиакультуры, телевизионное пространство, информационная компетентность, основные функции.

The article deals with the basic psychological features and mechanisms, made by television on the formation and development of general and professional culture of personality. The author identifies the potential of the television in solving cultural and educational problems.

Key words: media culture psychology, television, information competence, basic functions.

Постановка проблеми. В процесі модернізації та розвитку сучасного суспільства особливе місце займають засоби масової інформації, і перш за все – телебачення. Використовуючи майже всі канали сприйняття, телебачення відіграє важливу роль у культурному обміні, у становленні молодого покоління, а також, у процесах управління різними галузями соціальної сфери. Стрімкий розвиток телебачення, не тільки як нового технічного засобу комунікації, а й культурного феномену, дає надзвичайно важливі результати. В сучасних умовах, за допомогою різноманітних телевізійних прийомів, телебачення виступає засобом формування як загально-соціальної так й індивідуальної культури. Взаємодія людини з засобами масової комунікації – реальність сучасного життя. Телебачення визначає характер культури, впливає на свідомість кожної людини, використовуючи різноманітні способи сприйняття інформації. За останні три десятиріччя телебачення зробило великий крок у спробах пошуку різних за формою програм, і тому, його рейтинг серед засобів масової інформації зростає.

Метою нашої статті є обґрунтування шляхів і засобів впливу телебачення на різноманітні сфери людської діяльності, зокрема на розв'язання задач культурного та освітнього характеру.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників вважають, що в сучасних умовах вплив телебачення на розвиток особистості настільки вагомий, що воно певним чином управляє соціальним, політичним, економічним та культурним розвитком суспільства. Враховуючи те, що телебачення зовсім не випадковий елемент процесу розвитку молоді особистості, а один з постійних чинників, які впливають на індивіда, важливо, на наш погляд, не лише вивчити можливості телебачення, але й умови, що сприяють позитивному його впливу на культурний та професійний розвиток особистості. Тому постає потреба у дослідженні психологічних особливостей впливу телебачення на професійну культуру людини в єдності її індивідуальних та особистісних характеристик. З цієї причини мас-медіа загалом і телебачення зокрема стали об'єктом пильної уваги не лише науковців, що спеціалізуються в галузі журналістики. Проблеми телебачення вивчають соціологи, психологи, педагоги, представники інших наук. В масовому, а не лише в науковому обігу, з'явилися такі поняття, як "медіаграмотність", "медіакультура", що означають нові якості та можливості як окремої людини так і всієї спільноти ефективно взаємодіяти в умовах інформаційного суспільства.

Проблеми медіакультури та медіакомпетентності перебувають протягом останніх десяти років у центрі уваги громадськості, науки, культури та освіти. Медіа – від латинського "media", "medium" означає засіб, посередник. Цей термін ввійшов у науковий обіг в ХХ столітті для позначення феномену масової культури. Поняття "медіакультури" з'явилося у культурології для позначення особливого типу культури інформаційного суспільства, що є посередником між суспільством та соціумом. Насправді, мас-медіа сьогодні – це не тільки засіб масової комунікації, а й ціла система культурно-інформаційних монополій, що є джерелом інформації, потужним інструментом створення віртуальної реальності, засобом формування ціннісних орієнтацій. Медіакультура сьогодні розглядається як сукупність багатьох діючих в суспільстві інформаційно-комунікативних засобів. У монографії, присвяченій дослідженню медіакультури, Н.Б.Кирилова визначає її як